Çeviribilimde Metin Göstergebilimi ile Yetkin Çevirmen Kimliğine Ulaşma¹

Öğr. Gör. Dr. Alize Can Rençberler

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7187-6614>

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Edirne – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 29.11.2019

Kabul: 29.12.2019

On-line Yayın: 31.12.2019

Anahtar Kelimeler

Yazın Çevirisi

Çeviribilim

Metin Göstergebilimi

Yetkin Çevirmen

Çevirmen Kimliği

Araştırma Makalesi

DOI: [10.9761/JASSS39943](https://doi.org/10.9761/JASSS39943)

Öz

Yazın alanında okuru merkeze alan alımlama estetiğinden hareketle alımlama göstergebilimi kuramını geliştirmiş, bu kuram daha sonra yerini metin göstergebilimine bırakmıştır. Metin göstergebilimi doğrultusunda, metin karşısında pasif olan okur artık anlam üretme sürecinde yer alan, metindeki boşlukları dolduran ve yaptığı yorumlar ile metni yeniden yazan aktif bir özne konumuna gelmiştir. Okurlar, önceden okudukları farklı türlerde üretilmiş metinlerle, tecrübeleri yolu ile edindikleri bilgi ve kültür bagajları ile birlikte metinle kurdukları işbirliği sonucunda çoğul yorumlar ortaya çıkarmaktadırlar. Bu çalışmada, yazın çevirisi ile metin göstergebilimi aynı çatı altında buluşturulmuş ve metnin tuzaklarından sıyrılma yollarını bilen, önceden okudukları metinleri ve sahip oldukları kültür bagajını okuma eylemine eklemleyebilen ve bunun sonucunda örnek okur kimliğine sahip olan çevirmenlerin *yetkin çevirmen* olabileceği öne sürülmüştür. Yazınsal özgün bir metnin anlamını, tınısını ve iletisini çeviri metnine aktarmakla yükümlü olan yazın çevirmeni öncelikle özgün metnin yapısını ve anlam evrenini çözümleme, erek dil ve kültürde yeniden yapılandırma gibi önemli görevlerden sorumludur. Bu düşünceye paralel olarak, bir yazın çevirmeninin hem yaratıcı olması hem de erek kültür özelliklerini ve bağlamını iyi bilmesi gerektiği açıkça ortadadır. Bilinçli çeviri kararları alabilen yazın çevirmenlerinin yetiştirilmesi için akademik çeviri eğitimi veren kurumlara da sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda, metin göstergebilimi ışığında yazın çevirisi dersleri hazırlanabilir, farklı yaklaşımlar içeren öğretim yöntemleri uygulamaya sokulabilir ve yazın çevirisinde *yetkin çevirmenler* yetiştirmek için ilk adımlar atılabilir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Can Rençberler, A. (2019). Çeviribilimde Metin Göstergebilimi İle Yetkin Çevirmen Kimliğine Ulaşma. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 77, Winter, p. 141-150.

¹ Bu makale Alize CAN RENÇBERLER'in Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programında Prof. Dr. Sündüz ÖZTÜRK KASAR danışmanlığında yazdığı *Örnek Okurdan Yetkin Çevirmene: Yazın Çevirisi Eğitiminde Yeni Bir Model* başlıklı doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

Attaining the Identity of Competent Translator in Translation Studies through the Semiotics of Text

Lect. Dr. Alize Can Rençberler

Trakya University, Faculty of Literature, Department of Translation and Interpreting, Edirne – TURKEY

Article History

Submitted: 29.11.2019

Accepted: 29.12.2019

Published Online: 31.12.2019

Key Words

Literary Translation

Translation Studies

Semiotics of Text

Competent Translator

Translator's Identity

Abstract

The theory of semiotics of reception has been developed from the aesthetics of reception, which takes the reader into the centre of the literary field. The readers, who were passive in the presence of text, have now become active subjects who make inferences, realise the secret messages and rewrite the text with their interpretation. Readers make multiple interpretations because of their cultural baggage and cooperative readings of texts which they read previously. In the current study, the semiotics of text and the literary translation are brought together under the same roof considering that translators, only if they are model readers, can elude the traps of the texts and have a feature of a competent translator. The literary translator, who is supposed to transfer the sense, tone, and message of the literary source text into his translation, primarily falls to analyse the structure and meaning universe of the source text and restructure them in the target language and culture. Concordantly, it is thought that a literary translator not only should be inspired but also have extensive knowledge of the target culture's attribute and context. There are likewise liabilities for institutions that provide academic translation education to train deliberate translators who can make reasonable translation decisions. In this context, literary translation classes and teaching methods can be designed and carried into effect in the light of semiotics of text and the initiative can be taken to train competent translators in the literary translation.

Research Article

DOI: [10.9761/JASSS39943](https://doi.org/10.9761/JASSS39943)

1. Giriş

Umberto Eco, geliştirdiği alımlama göstergebilimi kuramını Konstanz Okulu çevresinde oluşmaya başlayan alımlama estetiğine dayandırmaktadır. Alımlama estetiği kuramının, Alman yazın kuramcısı Hans Robert Jauss tarafından 1970 senesinde kaleme aldığı *Literaturgeschichte als Provokation* başlıklı çalışmasında temel özelliklerine yer verilmiş ve estetik anlayış ile yeni bir yöntemsel yaklaşımla yazın tarihinin nasıl yeniden yazılabileceğine yönelik yedi savdan oluşan bir çerçeve sunmuştur (Rifat, 2008: 286).

Alımlama estetiği, yazın alanında okuru merkeze almaktadır. Jauss bu konu ile ilgili düşüncelerini “Yazar, yapıt ve okurun (dinleyici ve izleyicinin) oluşturduğu üçlemede, okur tepki göstermekten başka bir şey yapmayan basit bir öge değildir; o da sırası geldiğinde tarihin yaratılmasına katkıda bulunan bir enerji geliştirir. Yazınsal yapıtın tarih içindeki yaşamı, yönelik olduğu kişilerin etkin katılımı olmadan düşünülemez” sözleriyle açıklar. (Rifat, 2008: 287).

Anlaşılabileceği gibi okur artık yapıt karşısında pasif konumdan aktif konuma gelmiş, yorum yapacağı yaratıcı ve üretici bir rol üstlenmiştir. Okur, içerisinde hem birden fazla anlamı hem de boşlukları bulunduran metni yaptığı yorumlar ile bir bakıma yeniden yazar. Okurun görevini “metindeki boşlukları doldurmak” olarak belirleyen bu kuram, okura önemli bir sorumluluk yüklediği kadar, okurun metni okuma ve yorumlama sürecinde hayal gücüne, içinde bulunduğu kültüre, hayatta edindiği tecrübelerle de önem vermektedir.

Eco, 1986’da *Appunti sulla semiotica della recezione* [Alımlama Göstergebilimi Üzerine Notlar] başlığı ile yayımlanan çalışmasında alımlama estetiği ile göstergebilimi aynı paydada buluşturmuş ve okurun önemine belirgin biçimde vurguda bulunmuştur. Eco’ya göre alımlama estetiğinden yorumbilme, göstergebilime, yapısöküme kadar farklı yönelişler benimsenmiş, sadece okuma eylemi değil, yapıkurma ve bozma eylemleri – diğer bir deyişle okurun yorumu da- önem kazanmıştır (Rifat, 2008: 278).

2. Alımlama Göstergebiliminden Metin Göstergebilimine

Eco, alımlamayla ilgili göstergebilimsel kuramların birtakım olgulara karşı eleştiri olarak ortaya çıktığını öne sürer. Eco’ya göre bu olgular yapıtı ya da metni dilsel nesne gibi açıklayabileceklerini iddia eden, göstergeleri bağlamdan kopuk inceleyen Anglosakson kökenli bazı biçimsel anlabilimlerin ve kimi toplumbilimsel yaklaşımların deneyimciliği olgusu olarak sıralanabilir (Rifat, 1991: 22). Özetle, alımlamayla ilgili göstergebilimsel kuramların sanat yapıtının alıcının varlığından ve yorumundan yoksun, kendi varlığı içinde açıklanabileceği olgusuna tepki olarak ortaya çıktığı düşüncesine varılabilir.

Eco’nun alımlama göstergebiliminde, okurun ve yorumun yadsınamaz bir rolü bulunmaktadır. Öyle ki Eco (1991: 32), okur tarafından yapılan yorumları da gruplama yoluna gitmiştir. Eco’ya göre, anlamsal ve eleştirel olmak üzere iki tip yorum bulunmaktadır; birincisi metnin çizgisel olarak gerçekleşmesi karşısında alıcının ona anlam yükleme sürecinin sonucunda oluşurken ikincisi metnin hangi yapısal nedenlerle şu ya da bu anlamsal yorumu üretebileceği anlatılmaya çalışılır.

Yalnız, bunlar dışında bir yapıt hem anlamsal hem de eleştirel olarak da yoruma açık olabilir. Bilhassa estetik işleve sahip olan metinlerde bu durum kendini göstermektedir. Bu durumda her metnin aslında kendi örnek okurunu tasarladığı kanısına varmak mümkündür.

Sonuç olarak, Eco’nun alımlama göstergebilimi kuramı, alımlama estetiği ile göstergebilimden beslenen bir kuramdır. Alımlama estetiğinde merkeze alınan okur, alımlama göstergebiliminde de kendisini gösterir. Okurun önceden okudukları, bilgi ve kültür bagajı (Eco’nun kavramıyla açıklamak gerekirse ansiklopedik bilgi), duygusal hali ya da hisleri onu nesnel yargılarda bulunmaktan çok öznel yargılarda bulunmasına sebep olur. Okurdaki bu farklılıklar da kaçınılmaz bir şekilde metnin çok anlamlı bir yapı halini almasına yol açar.

Okuma etkinliği ile okur, metinden edindiği veriler ile anlatı dünyası hakkında bilgisini genişletir ya da daraltır. Metni okudukça birtakım çıkarımlarda bulunur ve metnin anlamlandırma düzlemlerinde çıkarımlarını birer önermeye dönüştürür. Metin tarafından sunulan okuma yönelimi ya da izleği ile okurun bulunduğu çıkarımsal davranış birbiriyle örtüştüğünde örnek okur doğmuş olur.

Okur ve yazarın sahip olduğu hayat bilgisi ve deneyimleri, diğer bir deyişle ansiklopedileri ya da ansiklopedik bilgileri, farklı olacağından; anlatı metinlerinde yazarın ve okurun anlamlandırma düzgülerinin birebir uyuşması beklenemez. Okurun, yazarın edindiği ve metnine yansıttığı tüm düzgüleri bilmesi de ayrıca olanaksızdır. Ancak yazar, okurunun düzgülerini bildiğini varsayar ya da onları öğrenmesini sağlayacak bir metin stratejisi ortaya koyar. Eco, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (2011a: 21) isimli kitabında örnek okurun tanımını “metnin, işbirliğine gidecek biri olarak öngörmekle kalmayıp, aynı zamanda yaratmaya çalıştığı bir okur tipi” olarak yapar. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, yazarın metin yolu ile bir okur tasarladığı açıktır. Eco’ya göre yazar, örnek okuru oluşturacak bir strateji kurgulamak durumundadır. *Lector in Fabula* başlıklı çalışmasında Eco örnek okuru öngörmenin sadece bu okurun varolduğunu ‘ummak’ anlamına gelmediğini, bu okuru oluşturacak biçimde metni harekete geçirmek anlamına da geldiğini belirtir. Dolayısıyla, örnek okur gerçekte var olmasa bile, uygun metin stratejisiyle oluşturulabilir. Eco, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (2011a: 31)’de Paola Pugliatti’nin “Reader’s Stories Revisited” başlıklı çalışmasında yaptığı örnek okur kavramını için yalnızca metinle işbirliği ve etkileşim içinde olan biri olarak görmez, tersine metinle birlikte var olan ve onun yorumsal stratejisinin çekirdeğini temsil eden bir etmen olarak görür. Bundan dolayı örnek okurların yetkisi, Pugliatti (1989: 5-6)’ye göre metnin onlara aktardığı genetik şifrenin türünce belirlenir. Metinle yaratılan, onun içinde hapsolmuş kimseler olarak örnek okurlar, metnin onlara verdiği özgürlük oranında özgürlükten yararlanabilirler.

Eco’ya göre örnek okur ve örnek yazar, ancak okuma esnasında ve okumanın sonunda karşılıklı olarak tanımlanan iki imgedir (Eco, 2011a, 40). İkisi de karşılıklı olarak birbirlerini kurarlar. Anlatıda yazar, anlamsal bağlar kurabilen ve taklit edilmeyi isteyen bir metin stratejisidir (2011a: 41). Örnek yazar, metinde bir anlaşma oluşturma amacını taşır. Örnek yazarın, tasarladığı örnek okurdan beklentisi, sunduğu üslubu olanaklı kılmak için işbirliği sağlayabilen, üsluba uyma yeteneği ve iradesi olan bir okur olmasıdır.

Örnek yazar, örnek okuru tasarladığı gibi, diğer yandan onun hangi noktaya kadar işbirliğini yürüteceğine, nereye yönlendireceğine ve hangi noktaya kadar özgür bir yorumda bulunabileceğine de karar verir. Yazar tarafından oluşturulan metin stratejisinin amacı okur tarafından üretilen bir yorumun diğerini çağrıştırmasını sağlamaktır.

Fakat bazı durumlarda örnek okurların yetersiz kaldığı durumlar da olabilmektedir. Örnek okur, kapalı bir metinle karşılaştığında yazar tarafından sınırlanmıştır. Yazarları tarafından olması gerekenden daha fazla sınırlandırılmış örnek okurlar metinle işbirliğine girmekte kısıtlanmış olurlar. Yazarın örnek okurunu tasarladığı bir metin stratejisinin eksikliği işbirliğinin kurulamaması ile sonuçlanmış olur.

Özetle, Eco’nun kuramında, diğer metin kuramlarının öngördüğü şekilde, okur metni olduğu gibi kabul etmez ve metin karşısında pasif değildir, okudukça metni canlandıran ve farklı yorumlara açan okurun kendisidir. Çeviribilim bağlamında düşünüldüğünde ise, çevirmenin ‘örnek okur’ kimliğine sahip olması ve özgün metin ile işbirliğine girebilmesi, metni olduğu gibi kabul etmeden yorum süzgecinden geçirmesi, tuzakları fark etmesi, metinde söylenenler kadar söylenmeyenleri de anlayabilmesi, çeviri sürecinde erek kültür özelliklerini gözeterek çeviri metnini oluşturmaya ve özgün metin ile çeviri metin arasında uzlaşma sağlayabilmesinin gerekli olduğu düşünülmekte ve bu becerilere sahip olan çevirmen için yetkin çevirmen terimi önerilmektedir.

3. Anlamı Yorumlamak ve Yeniden Üretmek

Açık yapıtlar her koşulda yorumlayıcının işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Yazar veya sanatçı asla yapıtını tamamlanmış olarak yorumlayıcının ellerine bırakmaz; aksine, yapılacak yorumların sınırlarını belirlediği, çoğul okumaya imkan tanıyan ve yer yer yapısal engeller barındıran yapıtını yorumlayacak olan bir okur tasarlar. Eco (2001: 10-14)'ya göre, yapıtın açıklığı, onun her algılanışında yeni bir yorumuna, yeniden işletilmesine, yepyeni bir bakış açısına kavuşmasına yol açar ve bir metin, eğer okurun çözmekle yükümlü olduğu şeyi açıkça söylerse o zaman da ya okura gerek kalmaz, ya da metin kendi kendini yok etmiş olur.

Okur okuma eylemiyle birlikte kaçınılmaz bir şekilde metinle işbirliğine girmekte ve metin üretim sürecine dâhil olmaktadır. Okur tarafından yapılan yorumsal çıkarımlar metnin özellikleri tarafından değerlendirilir. Eğer bir çıkarım metnin başka bölümlerinden yapılan çıkarımlarla uyumsuzsa çürür. Okurun okumaya başladığı andan itibaren metin ile kesintisiz bir işbirliğine girdiğini Betül Parlak (Eco, 1988, 56'dan Akt. Parlak, 2000: 16-17) Eco'dan aktarımla şu şekilde belirtir:

"Bu işbirliği etkinliği, alıcıyı, metinden, metnin söylemediğini ama (varsaydığını, vaat ettiğini, içerdiğini ve dolaylı olarak söylediğini) çıkarmaya, boşlukları doldurmaya, metinlerarası doku aracılığıyla o metinde olan ile o metnin kaynaklandığı ve daha sonra aralarında yer alacağı metinler arasındaki bağlantıyı sağlamaya götüren etkinliktir".

Parlak (2000: 16-17)'a göre, bu ifadede geçen "metnin açık bir biçimde söylemediğini ama varsaydığını, vaat ettiğini, içerdiğini çıkarmaya götüren bir etkinlik olduğu" biçimindeki tanım dolaylı olarak aslında metnin iletisinin ne olduğu yönünde bir sorgulama içermektedir. Bu bağlamda, okurun okuma etkinliği esnasında çıkarımlar yaparak etkinliğini sürdürdüğü ve anlam üretme sürecine katıldığı açıkça ortadadır.

Yazılı ve sözlü iletinin birbirinden farkıyla ilgili olarak Edmond Cary (1996), yazılı iletinin anlamına ulaşmanın sözlü iletinin anlamına ulaşmaktan daha güç olduğunu belirtmektedir. Yazılı iletide anlama ve yazarın söylemek istediğine ulaşmak, okur ve yazarın ansiklopedileri örtüşmediği için ya da okurun ansiklopedisi yazarınki kadar geniş olmadığı için, birden fazla anlama ulaşmakla sonuçlanabilir. Bu bağlamda farklı koşullarda yaşamış ve yetişmiş okurlar, farklı yorumlarda bulunacaklardır. Ancak hangi koşul altında bulunmuş olursa olsun okur metinden anlama ulaşmak ve elde ettiği anlamı yeniden metne dönüştürmekle yükümlüdür. Yapısökümün en önemli öncüsü ve temsilcisi Jacques Derrida, metindeki anlamın sürekli bir ertelenme sürecinde olduğunu ve ulaşılmasının olanaksız olduğunu belirtir (Culler, 1982: 85).

Çeviri bağlamında düşünüldüğünde de, Marianne Lederer (1994) *La Traduction Aujourd'hui* isimli çalışmasında, anlamın yazarın söylemek istediği ya da söylediklerinden anlaşılmasının istediği olgu olarak söz eder. Ona göre anlam, eğer doğru kavranırsa her okur için aynı olur. Yazılı metnin anlamına ulaşmak, sözlü iletinin anlamına ulaşmaktan zordur çünkü yazılı çeviride metnin yazarı ve çevirmeni farklı dönemlerde ve yerlerde yaşayan insanlar olabilirken, sözlü çeviride konuşmacıyla çevirmeni aynı anda aynı yerde bulunurlar, bu da sözlü çevirmene kolaylık sağlar. Çevirmenlerin amacının geçerli tek anlam olarak yazarın ya da konuşmacının anlatmak istediğini aktarmak olduğu yönünde genel bir inanış bulunmaktadır. Ancak yazarın ya da konuşmacının anlatmak istediğine ulaşmanın birtakım güçlükleri de beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bu nedenle de çevirmenler tarafından metnin birden fazla okumaya olanak veren açık yapıt olarak görünmesinin gerekliliğini vurgulamak gereklidir. Çevirmen metni tüm açılımlarıyla ele aldığı sürece metnin anlam evrenine yaklaşır. Bu bağlamda göstergebilimin çevirmenlere rehberlik eden bir alan olduğu görüşüne varılabilir.

Antoine Berman (1990: 5)'a göre ise, bütün çevirilerin doğasında, çeşitli çeviri eksikliklerinden veya yetersizliklerinden dolayı "bir başarısızlık" bulunmaktadır. Berman, çevirinin her koşulda bir

kayba neden olduğunu, zaman içerisinde ise aynı metne farklı yorumlar getirilerek daha iyi çeviriler yapıldığını belirtir.

Yorum ve anlam üzerine görüş bildiren göstergebilimcilerden bir diğeri de Algirdas Julien Greimas'dır. Greimas (1979)'a göre, *Semiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* isimli çalışmada anlam metnin oluşmasından önce bulunur. Greimas, anlamın, anlamlandırmadan önce geldiğini belirtir ancak anlama anlamlandırma süreciyle ulaşılır.

Lector in Fabula ve *The Limits of Interpretation* başlıklı eserlerinde Eco ise, metni yorumlamak ile metni kullanmak arasında bir nüans olduğuna dikkat çekmektedir. Okur, amacına uygun olarak bir okuma şekli belirler ve metni kullanım amacına yönelik olarak kullanır. Eğer okur, metni yorumlama amacı güderse, metnin dilsel ve kültürel geçmişine bağlı kalmak zorundadır. Sağlıklı bir yorumlamanın yapılması ise yazarın stratejisi ile tanımlanan Örnek Okurun sahip olduğu ansiklopediyle yakından ilişkilidir. Yorum sınırsız olabilir ancak ansiklopediyi kuşatan bir söylem evreni kaçınılmazdır. Metnin kullanılması da bu söylem evreninin genişletilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda okurun, anlam üretmesi kendi istekleri ve itkileriyle değil, önceden edindiği ansiklopedik bilgisiyle ve metnin söylem evreninin genişletilmesi ile mümkündür.

Her metin kendine has bir ansiklopediye sahiptir. Yorumlayıcı olarak okurun görevi, kendi yaşantıları sonucu biriktirdiği okuma edimiyle metnin ansiklopedisini deneyim dünyasına dâhil etmektir. Böylelikle okurun bireysel ve kolektif belleği oluşmuş olur.

Eco, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (2011a) başlıklı eserinde bu olguyu "Hiç kimse doğrudan şimdiki zaman içinde yaşayamaz: Hepimiz bireysel ve kolektif şeyleri ve olayları, belleğin birleştirici işlevi aracılığıyla derliyoruz (ister mitoslar söz konusu olsun, ister tarih). Ben dediğimizde, belli bir yerde belli bir yılın belli bir gününde belli bir saatte doğan kişinin (anne babamıza ya da nüfus kütüğüne göre) doğal uzantısı olduğumuzu sorgulamaya açtığımızda, tarihsel bir anlatıyı yaşamaktayız" şeklinde tanımlamaktadır.

Bu ifadelerden göstergelerin anlam zinciri içinde başka göstergelerle ilintili olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra göstergeler kolektif bir anlayışın ürünüdür. Eco, adı geçen eserinde

"İki belleğe dayanarak yaşadığımız için de (dün ne yaptığımızı anlattığımız bireysel bellek ile annemizin ne zaman ve nerede doğduğunu bize anlattıkları kolektif bellek), sık sık bu ikisini birbirleriyle karıştırma eğilimi gösteriyoruz, sanki annemizin doğumu hakkında (ve sonuçta Julius Caesar'ın doğumu hakkında da) çıktığımız son seyahat kadar "birinci elden" deneyimimiz varmışçasına."

diyerek bu durumu açıklar.

Buradan hareketle, göstergeler tek başına yorumlanabilirken, zaman zaman bu anlamlandırma zinciri içinde de yorumlanabildikleri kanısına varılabilir.

Her okurun ansiklopedisi bireysel çabasına ve algılama zenginliğine göre değişiklik gösterir. Ancak metin, Örnek Okurdan belli bir düzeyde ansiklopedik bilgi bekler. Eco'nun okurundan umduğu ansiklopedik bilginin özelliği *Yorum ve Aşırı Yorum* isimli kitabında şu şeklide sunulmuştur:

"Kurmaca metin, okurun sahip olması gereken bazı bilgileri işaret eder, bazılarını kendi kurar, geri kalanı da belirsizdir, ancak elbette metin bize dev ansiklopedinin tamamını keşfetme görevi yüklemes. Okurdan istenen ansiklopedi kapsamının ne olduğu, bir tahmin konusu olarak kalmaktadır. Bunu keşfetmek, örnek yazarın stratejisini – yani halıdaki deseni değil, kurmaca halıdaki desenlerin belirlenebileceği kuralı – keşfetmek demektir" (2011b: 138.)

Tanyolaç Öztokat (2005: 57), okuma eylemiyle ilgili olarak bireyin bilişsel, ruhsal, toplumsal niteliklerini ilgilendiren karmaşık bir süreç olduğunu belirtir ve Eco'nun neden 'örnek okur' kavramını kullandığını açıklar. Tanyolaç Öztokat, Eco'nun örnek okuru metnin boşluklarını dolduran, metnin karşısında çekincelerini koruyan ya da metni önceleyen ve metnin senaryolarını tamamlayan unsur olarak tanımladığını belirtir. Tanyolaç Öztokat çalışmasının devamında (2005, 58) ise Eco'nun okurun

tüm bu işlemleri gerçekleştirmesinde dilsel ya da dil-dışı bilgi kadar, ansiklopedik bilginin de okuma etkinliğinin bileşeni olduğunu vurguladığını belirtir.

“Çevirmenin geçmişle şimdi, orasıyla burası, başka bir dille bizim dilimiz arasındaki uçurumu kapatmak için uyguladığı taktiklerin farkında olursak hangi dünyayı bize bu şekilde sunduğunu anlayabiliriz. Bütün çevirmenlerin kaçınılmaz olarak feda etmek zorunda olduğu şeylerin farkına vardıkça, kendilerinden önce örülmüş duvara koydukları tuğlayı, bir eseri yeniden yaratırken sergiledikleri yaratıcılığı da takdir edebiliriz”

ifadeleriyle David Damrosch (2009: 97) çalışmasının “Çeviriyi Okumak” isimli bölümünde çeviri eyleminde Eco’nun örnek okur görüşüne paralel görüş bildirmektedir. Damrosch (2009: 78)’a göre “her ciddi çevirmen çevrilecek metnin karşısına çıkardığı özgül sorunlarla yüzleşmek” durumundadır. Bu nedenle çevirmen örnek okur kimliğini taşıyarak diller, kültürler ve metinler arasında iletişimi sağlayabilecek ölçüde geniş ansiklopedik bilgiye sahip olmalıdır.

4. Umberto Eco’nun Yazın Çevirisi Üzerine Düşünceleri

Eco’nun yazın çevirisi ile ilgili düşüncelerine yer vermeden önce yazın metinleri, yazın çevirisi ve çevirmeni hakkında kısa bilgilendirme yapmak yerinde olacaktır. Berrin Aksoy, *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi* (2002: 53) başlıklı çalışmada hem yazın metinlerini hem de yazın çevirisini tanımlar. “Yazın metinleri, diğer metin türlerinden farklı olarak yazarın kendi seçimi ve birikimi doğrultusunda oluşturduğu, olağan dışı ve alışılmamış sözcük ve anlatımların belirli bir etki uyandırmak amacıyla kullanıldığı bir ortamdır.”

Bu görüşe paralel olarak Akşit Göktürk de *Okuma Uğraşı* adlı kitabında bir metnin yazınsal olup olmadığını önceden benimsenmiş kurallara ve ilkelere uyup uymadığına bakarak değerlendirildiğini ve yazınsal tür tanımlarına göre metnin çeşitli türlere dâhil edildiğini belirtmektedir (2010: 46-47).

Bu iki tanımdan hareketle, yazın metnlerinin çeşitli türler aracılığıyla farklı okuma olanakları sunan çokanlamlı açık yapıtlar olduğu düşüncesine varılabilir.

Aksoy’a göre özgün metnin hem anlamını hem iletisini çeviri metinde yansıtma süreci olan yazın çevirisi, öncelikle çevirmen tarafından özgün metnin dizgesel yapısının ve anlamlarının çözümlenmesini ve erek kültürde ve dilde yeniden yaratılmasını gerektirir (2002: 54). Yazın çevirisinde bu nedenle çevirmene önemli görevler düşmektedir. Çünkü belirli yer ve zamanda, belirli bir toplumda yazarının zihninde sahip olduğu olguların dışavurumu olan özgün bir metin, farklı bir topluma ve zamana ait okur kitlesi için çevirmen tarafından yeniden yaratılan metinler olur (Snell-Hornby, 1983: 133). Gregory Rabasa (1984: 32), yazın çevirmeninin özgün eserin çok iyi şekilde okunması için “ideal bir okur” olması gerektiğini belirterek; aynı zamanda özgün metinde yaratılan etkiyi çeviri metinde de sağlayabilmesi için çok iyi bir yazar da olmasının gerekli olduğunu vurgular.

Bu görüş ışığında kimi çeviribilimciler de, çevirmenin yaratıcı olması gerektiğini vurgularlar (Holmes, 1988; Hermans 2003, Toury, 1980). Yazarın kendi düşüncelerini, yaşantılarını ve deneyimlerini yansıttığı metni, çevirmen, yazarın oluşturduğu temelden yola çıkarak başka bir dilde yeniden yaratır. Ancak çevirmen, yaratıcılığını denetim altında tutarak özgün metni kendi imgelemi doğrultusunda alımlar.

Eco da yazın çevirisi ile ilgili olarak, kendisinin, çevirmenlerinin ve farklı eserlerin çevirmenlerinin çeviri örneklerini incelediği *Experiences in Translation* (2001) ve *Mouse or Rat* (2004) başlıklı eserinde yukarıda sunulan ikinci görüşü benimser bir tutum sergilediğini belirtmektedir. İster kendisinin yaptığı ister çevirmenlerinin yaptığı yazınsal çevirilerde erek kültür özelliklerini de göz önünde bulundurarak çevirmenin yaratıcılığını kullanması gerekliliğinin altını çizer.

Eco, *Popüler Roman Kahramanları* başlıklı eserinde yazınsal metinlerin toplumdaki konumuyla ilinti olarak şunları dile getirir: “... bir ileti gerçekten ancak onu belirleyen somut ve konumu belirli bir

alımlamayla sonuçlanıyor. Bir iletişim edimi, geleneksel bir olguyu harekete geçirdiğinde, nihai doğrulamalar kitap bağlamında değil, kitabı okuyan toplum bağlamında gerçekleşir” (2017: 261). Bu ifade, Eco’nun çevirmenin yaratıcı olması gerekliliğinin yanı sıra bir de erek kültür özelliklerini ve bağlamını iyi bilmesi gerektiğini belirten niteliktedir.

Eco, yazın metnlerinin okurlarıyla ilgili olarak *Açık Yapı*’da estetik anlamda göstergelerin alıcının alışkanlığına (ya da zevklerine) bağlı olduğunu, “kafiye, ölçüye, geleneksel oran kalıplarına, gerçekle ve olası olanla kurduğu ilişkiye, “görüşlere” veya “tarz gelenekleri”ne bağlı olduğunu belirtir (2016a: 116). Eco, bu sebeple okuyucunun göndermeleri ayırt edemeyeceğini ve ifadenin ona dayattığı karmaşık ifadeyi kavramak zorunda olduğunu, gösterilenin, çok biçimli ve çokanlamlı olduğundan ve anlama sürecinin ilk aşamasının da bu çeşitlilik karşısında hem bir hoşnutluk hem de bir hayal kırıklığı yarattığını vurgular (2016a: 117).

Bu ifadelerin ışığında Eco’nun, yazın çevirmenlerini öncelikle birer okur olarak gördüğü, okuma eyleminin öznel bir süreç olduğu, okurların kendi alışkanlıklarını görmezden gelmeden okuma eyleminin gerçekleştiremeyeceği ve yazın çevirmenlerinin de doğal olarak, çeviri metnlerini yaratma esnasında kendi kültür ve toplumsal özelliklerini ister istemez yansıtabileceği sonucuna varılabilir.

Eco için, çeviri yapının alımlanması, kaynak yapıttan öncelikli bir yerdedir. Eco, özgün metni sözcüğü sözcüğüne aktarmak yerine, erek dil ve kültürün özellikleri uyarınca, özgün metnin alımlanmasının önemini vurgular. Çevirmen çeviri metnini oluştururken, özgün metnin beraberinde getirdiği anlamsal ve sözdizimsel çıkmazları kendi bağlamında çözmek durumundadır. Burada çevirmene düşen iş, özgün metnin bağlamını, iletisini ve anlam evrenini anlamak ve erek dilin dil ve kültür özelliklerine saygı göstererek özgün metni çeviri metin olarak yeniden kurgulamaktır. Bu durumu Eco, *Gülün Adı* başlıklı yapıtının Rusça çevirisinden verdiği örnekle açıklar: Eco, Rus okurunun yabancılık çekmemesi için içeriğe dair birtakım değişiklikler yapılması yönünde çevirmeni ile uzlaşmada bulunduğunu belirtir. Eco’nun amacı, Rus okurun eseri okurken hiçbir şekilde başka bir dilden aktarım olduğunu anlamamasını sağlamaktır. Eco burada erek okurun metni alımlamasını amaç edinmiştir. Bununla birlikte, bu amaç, özgün metnin yazınsal değer taşıyan unsurlarının, anlamsal ve sözdizimsel yapısının çeviri metinde gölgelenmesine yol açmamaktadır.

Sonuç Gözlemleri

Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı (2009) isimli çalışmasında Eco dillerin, ait oldukları toplumun etnik özelliklerini yansıttığını, tarihsel geleneğin taşıyıcısı olduğunu ve dünyayı yorumladığını belirtmektedir. Nasıl ki bir dil kendi kendisini betimlemeye ve yorumlamaya yetebiliyorsa, iki doğal dil arasındaki gerçekleşen çeviri etkinliği de bu yorumlama ilkesinden yararlanabilir. Her dil, kendi içerisinde bir sözcüğü tanımlayabiliyorsa, diğer bir deyişle diliçi çeviri mümkün ise, diller arasında gerçekleşen çeviri ile dillerin birinden diğerine bir iletiyi aktarmak da mümkündür. Bu bağlamda, her dilin çevrilebilirlik ilkesini öngördüğü sonucuna varılmaktadır. Roman Jakobson’un “On Linguistic Aspects of Translation” (1959: 233) başlıklı makalesinde de diliçi çeviri ilkesi dillerarası çeviri etkinliğinin mümkün olduğunu göstermektedir.

Önceki alt başlıklarda Eco’nun metni yorumlama konusundaki düşüncelerine ve metnin öngördüğü örnek okura değinilmişti. Çevirmenin örnek okur olarak özgün metnin tuzaklarını fark etmesi ve içinde barındırdığı gizi çeviri metnine de taşıması gereklidir. Tembel bir makine olan metni, işler hale getiren okur işbirliği metne anlam kazandırmaktadır. Metne anlam veren en önemli unsur okurun kendisidir. Çeviri bağlamında da düşünüldüğünde ilk okur da çevirmendir ve örnek okur özelliklerini taşımalıdır. Çevirmenin örnek okur olma sorumluluğunu üstlenmesi gerekmektedir, çünkü yapması gereken eylem özgün metni bambaşka bir dil ve kültür bütüncesinde yeniden yaratmaktır.

Açık bir yapıt olan metnin tüm olası yorumlarını üretmeye çalışırken, metnin kurgusu gereği gizli tutulmuş ya da örtük anlatılmış durumları algılamalı ve çeviri metninde de bu nitelikleri sürdürmelidir. Özgün metinde çoğul yorumlara olanak tanıyan bu gizli tutulmuş ya da örtük anlatılmış unsurları çevirmenin önceden fark etmesi ve çeviri metninde de aynı çoğul yorumların oluşmasına imkân verecek bir metin üretme eylemi içinde olması gereklidir. Eco'nun geliştirdiği göstergebilimsel yaklaşımının çevirmenin anlam arayışında ona ışık tutan bir nitelikte olduğu sonucuna varılmaktadır.

Çeviribilim ile ilgili sınıflandırmalarda bulunduğu, çeviribilimin adına ve öz niteliklerine açılımlar getirttiği "The Name and Nature of Translation Studies" (2000) adlı eserinde James Holmes, çeviri eğitiminin *uygulamalı çeviribilim* adıyla önerdiği dal altında incelenmesini savunur. Bu düşüncesini de aşağıdaki ifade ile gerekçelendirir:

Holmes, çevirinin okullarda profesyonel çevirmenler yetiştirmek için öğretildiğini belirterek, çeviri eğitiminde halen cevap bekleyen soruların olduğunu bu nedenle de öğretim yöntemleri, sınav teknikleri ve ders programları ve ders planlanması gibi konulara yönelik araştırmaların yapılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Holmes'a göre, bu konularda tatmin edici çalışmaların yapılması uygulamalı çeviribilimin çok önemli bir araştırma alanını oluşturmaktadır (Holmes, 2008: 107).

Çeviri eğitimi, uygulamalı çeviribilimin ortaya koyduğu sorular çerçevesinde yeni yöntem arayışları içerisinde olan ve halen araştırılmakta ve geliştirilmekte olan bir alandır. *Kızılıçık Karpuz Olur mu hiç? İlahi Çevirmen!* (2009) başlıklı çalışmalarında "Edebiyat çevirisi nasıl öğretilir?" sorusuna yanıt arayan Ülker İnce ve Işın Bengi-Öner, yazın çevirisi eğitiminde deneysel bir çalışma yapmışlardır.

Etkili bir çeviri eğitiminin tek yolunun, çevirmen adaylarını ne yaptığını bilen, bilinçli çeviri kararları alan kişilerin olgunluk düzeyine ulaştırmak ve onlara yetkinlik kazandırmak olduğunu vurgulayan İnce ve Bengi-Öner, çevirmenlerin her iki kültüre ve dile hâkim, her iki dilde de metin bilgisine ve çeviri metin üretme becerisine sahip, araştırma becerisi gelişmiş bireyler olması gerektiğinin altını çizerler (2009: 7). Amaçlarını öğrencilerin çeviri eyleminde dil, kültür ve metin bilgilerinin işe koşarak kaynak metin çözümlemesi yapmaları, yine bu bilgiler ışığında öğrencilerin erek dilde metin üretmeyi ve gerekli durumlarda araştırma becerilerini kullanacakları ortamlar hazırlamak olarak belirleyen İnce ve Bengi-Öner (2009: 8)'in bu görüşleri, çalışmada belirtilen metin göstergebiliminin nitelikleriyle paralellik gösterdiğinden metin göstergebiliminin yeni bir yöntem olarak düşünülebileceği fikrini akıllara getirmektedir.

Bu nedenle, metin göstergebilimini merkeze alarak, çevirmen adayı olan öğrencilerin yazın çevirisi becerilerini geliştirmek adına Holmes (2000)'ün yanıt aramayı önerdiği öğretim yöntemleri, sınav teknikleri ve ders programları ve ders planlanması gibi unsurlar göz önünde bulundurulabilir. İnce ve Bengi-Öner (2009: 15)'in yazın çevirisi eğitiminde deneysel çalışmaların çoğalması gerekliliğine dair yaptıkları çağrıya göz önünde bulundurarak, yazın çevirisi eğitiminde metin göstergebiliminin yeni bir ufuk açacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, B. (2002). *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Berman, A. (1990). "La retraduction comme espace de traduction". *Palimpsestes*. c.13. s.4: ss. 1-7.
- Cary, E. (1996). *Çeviri Nasıl Yapılır?* Çev. M. Çamdereli. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Culler, J. (1982/2007). *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*. New York: Cornell University Press (25. yıl baskısı).
- Damrosch, D. (2009). *Dünya Edebiyatı Nasıl Okunmalı?* Çev. D. Çetinkasap. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eco, U. (1980). *Gülün Adı*. Çev. Ş. Karadeniz. İstanbul: Can Yayınları.
- Eco, U. (1986). "Appunti Sulla Semiotica della Ricezione". *Carte Semiotiche*. s: 9-22

- Eco, U. (1991). *Alımlama Göstergebilimi*. Çev. S. Rifat. Ankara: Düzlem Yayınları.
- Eco, U. (2001). *Experiences in Translation*. Çev. A. McEwen. Toronto: University of Toronto Press.
- Eco, U. (2004). *Mouse or rat? Translation as Negotiation*. London: Phoenix.
- Eco, U. (2009). *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*. Çev. K. Atakay. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Eco, U. (2011a). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Eco, U. (2011b). *Yorum ve Aşırı Yorum*. Çev. K. Atakay. İstanbul: Can Yayınları.
- Eco, U. (2015). *Lector in Fabula*. Milano: Bompiani.
- Eco, U. (2016). *Açık Yapıt*. Çev. T. Esmer, Çev. İstanbul: Can Yayınları.
- Eco, U. (2017). *Popüler Roman Kahramanları*. Çev. K. Atakay. İstanbul: Alfa.
- Göktürk, A. (2010). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Greimas, A. J. Courtés, J. (1979). *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la Théorie du langage*. Paris: Hachette.
- Hermans, T. (2003). "Translation, Equivalence and Intertextuality." *Wasafari: The Transnational Journal of International Writing*. 18 (40). ss. 39-41.
- Holmes, J. (1988). *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- Holmes, J. (2000). "The Name and Nature of Translation Studies". *The Translation Studies Reader*. Ed. Lawrence Venuti. Londra ve New York: Routledge. ss. 172-185.
- Holmes, J. (2008). "Çeviribilimin Adı ve Doğası". *Çeviri Seçkisi II. Çeviri(bilim) Nedir?* Çev. A. Koş. Ed. Mehmet Rifat. İstanbul: Sel Yayıncılık. ss. 107-119.
- İnce, Ü. Bengi-Öner, I. (2009). *Kızılçık Karpuz Olur mu Hiç? İlahi Çevirmen!* İstanbul: Diye Yayınları.
- Jakobson, R. (1959). "On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation*. Ed. R. A. Brower. Cambridge, Mass: Harvard University Press. ss.232-239.
- Lederer, M. (1994). *La traduction aujourd'hui*. Paris: Hachette
- Parlak, B. (2000). *Umberto Eco'da Kuram-Uygulama İlişkisi: Lector in Fabula'dan Gülin Adı'na*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Tez Danışmanı: Prof. Dr. Osman Senemoğlu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pugliatti, P. (1989). "Reader's Stories Revisited". *Il lettore: modelli, processi ed effetti dell'interpretazione*. c.52/53. ss: 3-20.
- Rabasa, G. (1984). "The Difficulty of Translating Literary Texts". *Babel*. c.45.
- Rifat, S. (1991). "Alımlama Göstergebilimi Üzerine Notlar". *Alımlama Göstergebilimi*. İstanbul: Düzlem Yayınları. ss. 15-45.
- Rifat, M. (2008). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 1. Temel Metinler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Snell-Hornby, M. (1988). *Translation Studies. An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Tanyolaç Öztokat, N. (2005). *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilingual.
- Toury, G. (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University.